

Маргінальні типи волевиявлення та їх експліцитні перформативні індикатори

Вікторія ОМЕЛЯНЕНКО

Universidad Pedagógica de Poltava
v.omelianenko@rambler.ru

Recibido: Mayo de 2013
Aceptado: Diciembre de 2013

Резюме

У статті розглядається волевиявлення як сукупність таких основних семантичних полів: категоричного, пом'якшеного й нейтрального та маргінальних: квазінейтрально-категоричного та квазінейтрально-пом'якшеного. Уперше робиться спроба розташувати маргінальні типи мовленнєвих актів у системі координат, розглядаються їх основні перформативні індикатори.

Ключові слова: мовленнєвий акт волевиявлення, маргінальні типи волевиявлення, перформатив

Tipos marginales de expresión de voluntad y sus indicadores performativos

Resumen

En el presente artículo se investigan los tipos de expresión de voluntad como conjunto de campos semánticos: categórico, suave, neutral y marginal (cuasineutral-categórico y cuasineutral-suave). Por primera vez se hace un intento de ubicar los tipos marginales de los actos del habla dentro del marco referencial, se estudian sus indicadores performativos.

Palabras clave: actos del habla de la expresión de voluntad, tipos marginales de la expresión de voluntad, performativo

The marginal types of volition and their explicit performative indicators

Abstract

The article represents the notion of volition as a collection of the following semantic areas: categorical, tempered and neutral and marginal ones: quasineutral-categorical and quasineutral-tempered. It is the first try to dispose the marginal types of the speech acts in the reference frame; their main performative indicators are examined.

Key words: speech act of volition, marginal types of volition, performative

Проблема класифікації та номінації мовленнєвих актів, зокрема тих, які реалізують волевиявлення, досі не отримала уніфікованого вирішення не тільки в українському, але й у зарубіжному мовознавстві. Серед причин можна називати і складність самого феномена «волевиявлення», і специфіку лінгвопрагматичних засобів, і власні вподобання науковців.

Останню зі згаданих причин А.І. Ізотов пояснює тим, що жоден автор, який працював із спонуванням (волевиявленням), повністю не вдовольнився класифікаціями¹, наведеними в попередніх дослідженнях. Тому простежується тенденція до постійного їх зростання, і кожна з них більшою чи меншою мірою містить у собі вади, на чому і наголошує дослідник (ІЗОТОВ 2005: 27). Ми не маємо на меті поповнити ряди винахідників нових класифікацій, проте бачимо потребу в уточненні й поглибленні деяких підходів до мовленнєвого волевиявлення.

Мовленнєвий акт волевиявлення – неоднорідний за структурою і мовними засобами макротип. Під час виділення окремих МА у його межах варто: 1) визначити базові параметри для створення класифікації з огляду на інтенсивність волевиявлення; 2) виділити основні та конотаційні МА; 3) обґрунтувати гіпотезу про можливість розгляду інтенсивності волевиявлення, відображеної в окремих МА, у системі координат.

Дослідники обирають різне підґрунтя для класифікації МА, маркованих волевиявленням (у більшості випадків уживаються поняття *спонування* та *імперативність*). З-поміж них можна виділити такі основні принципи: 1) спрямованість на зацікавленість учасників комунікації (ФОМІНА 2000 тощо); 2) спосіб орієнтації (адресанто-, адресато-, міжособистісно, когнітивно орієнтовані акти) (РЯБОКІНЬ 2004: 160) чи соціальну, міжособистісну та індивідуально-психологічну характеристики комунікантів (КУЛИКОВА 2001); 3) інтенсивність вияву волюнтаристичних відношень, яка проявляється у поділі актів на категоричні та некатегоричні (або нейтральні / на розсуд адресата та пом'якшені) (БАЛАНДІНА 2002; БЕРЕЖАН 1997; НАРУШЕВИЧ-ВАСИЛЬЄВА 2002; ШВИДКА 1998 тощо); 4) наявність спільного значення у групі спонукань, виявлених, у деяких працях, а також на основі прагматичних характеристик, які об'єднують акти у такі групи: прескриптиви, реквестиви, сугестиви (або спонукаючі), менасиви (або попереджуючі) (ДОРОШЕНКО 1986, ДРІНКО 2005 тощо). Систематизуючи погляди, які з'явилися з середини 20 століття, охоплюючи праці О.М. Пешковського, Д.М. Шмельова, Є.М. Галкіної-Федорук, А.В. Немешайлової та ін., звертаючи увагу на дослідження І.С.

¹ У наукових розвідках слов'янського мовознавства різних років виділяються часткові семантичні різновиди «моделей категорії спонукальності» (БЕРЕЖАН 1997), «імперативних речень» (ШВИДКА 1998), «спонукальних конструкцій» (ДРІНКО 2005), «спонукальних висловлень» (МЯСОЄДОВА 2001), «директивних висловлень» та «директивних мовленнєвих актів» (ФОМІНА 2000), «спонукальних мовленнєвих актів» (БАЛАНДІНА 2002; ДОРОШЕНКО 1986; КУЛИКОВА 2001; НАРУШЕВИЧ-ВАСИЛЬЄВА 2002 т.ін.) тощо, на рівні дисертацій та статей проводяться дослідження окремих типів волевиявлення на основі різних мов: виклик (ГУЦАЛ 2009), погроза (ЖУЧКОВ 2008), дозвіл і заборона (ШМЕЛЄВА 1990) тощо. Варто зауважити, що маргінальні (проміжні, перехідні) та відгінкові (варіантні, конотаційні) типи волевиявлення, не знаходять достатнього розгляду на сторінках наукових розвідок.

Одні класифікації обмежуються лише основними семантичними різновидами (ДРІНКО 2005; ФОМІНА 2000 тощо) та виділяють деякі варіанти або конотації (НАРУШЕВИЧ-ВАСИЛЬЄВА 2002 тощо), інші ж подають порівняно розлогий у семантичному смислі список складників (ДОРОШЕНКО 1986 тощо).

Андрєєвої, А.В. Дорошенко, В.С. Храковського, О.П. Володіна, Л.А. Бірюліна, Ц. Саранцацрал тощо, О.О. Філатова виводить способи визначення видів спонування, пов'язані: з інтуїтивним підходом до класифікації; з дослідженням перформативів, ілокутивів та інтерпретуючих предикатів; із встановленням ознак спонукальної мовленнєвої ситуації та семантико-прагматичним аналізом спонукальних висловлювань (ФІЛАТОВА 1997: 62-70), які певним чином проявляються і в наведених нами вище працях.

Як показують розвідки, інтенсивність волевиявлення проявляється в категоричності / некатегоричності, з іншого, залежить від різних характеристик учасників комунікації та комунікативної ситуації. З огляду на це виникає потреба в одночасному використанні обох підходів: семного (для визначення назв МА та дослідження основних значень волевиявлення) і прагматичного (у руслі ТМА), який би включав такі елементи, як: 1) статус М і А; 2) бенафективність; 3) бажання учасників комунікації; 4) дотримання максим кооперації та ввічливості, задекларованих Г.-П.Грайсом і Дж.Лічем. Пояснимо їх детальніше.

1. Позначимо схематично статуси мовця (далі М) і адресата (далі А) ($M \uparrow \rightarrow A \downarrow$), ($M \downarrow \rightarrow A \uparrow$) і ($M = \rightarrow = A$). Різновиди мовленнєвого акту волевиявлення (далі МАВ) можуть функціонувати у ситуаціях мовленнєвої взаємодії учасників з різними рольовими позиціями ($M \uparrow \rightarrow A \downarrow$ — мовець з вищою рольовою позицією спрямовує волевиявлення на адресата з нижчою рольовою позицією; $M \downarrow \rightarrow A \uparrow$ — мовець з нижчою рольовою позицією спрямовує волевиявлення на адресата з вищою рольовою позицією; $M = \rightarrow = A$ — мовець, рівний за рольовою позицією з адресатом, проте вони можуть відрізнятися ситуативними або психологічними ролями, наприклад, однокласник-«лідер» — однокласник-«аутсайдер», дружина-«примхлива дитина» — чоловік-«сильна негучка особистість»).

2. Бенафективність проявляється у спрямованості на інтереси мовця, адресата або третьої особи.

3. Умовою «наявність бажання» послуговуватимемося для розрізнення відтінків одного МА. Наприклад, у структурі МА *дозволу* можуть з'являтися індикатори *вимушеного, байдужого або неохочого дозволу*.

Не можемо не зважати на слова А.І. Ізотова, який зазначає, що під час виділення окремих різновидів виникає загроза змішування «базових і маргінальних семантичних інтерпретацій», а з іншого боку – появи «багатослівних означень» типу «байдужий дозвіл», які позначені суб'єктивністю автора класифікації (ІЗОТОВ 2005: 26). Проте зауважимо, що, розглядаючи різновиди волевиявлення з погляду інтенсивності, яка має градуальний характер, не можна абсолютно уникнути слів-конкретизаторів у складі номінацій часткових волевиявлень, оскільки конотації у межах одного акту виявляються з допомогою різних мовних засобів, взятих у комплексі, а чіткі терміни на їх позначення не завжди є в розпорядженні лінгвіста.

Поняття інтенсивності передбачає наявність в будь-якому розглядуваному об'єкті рівнів, репрезентованих кількісно-якісними відмінностями. Волевиявлення також характеризується різним ступенем впливу М на А. Ідучи слідом за авторами згадуваних вище розвідок, які торкаються питання інтен-

сивності або класифікації спонукальних (імперативних, директивних тощо) МА, ми передбачаємо наявність трьох основних категорій волевиявлення: категоричне, пом'якшене і нейтральне (на розсуд адресата).

Під час розгляду проблеми інтенсивності волевиявлення виникає потреба у наочній репрезентації цього феномену графічними засобами². Для цього ми застосуємо систему координат, в яку спробуємо «вписати» основні та відтінкові типи волевиявлення.

Вісь Х репрезентуватиме інваріантну інтенсивність волевиявлення, відносить певні різновиди МАВ до однієї з трьох категорій, які охоплюють нейтральне волевиявлення (на розсуд адресата), розташоване на нулі, категоричне – управо від нуля, пом'якшене – уліво. За значення на вісі Х обрано відповідно 0, 1 і -1. Ці точки є умовними і узяті з огляду на те, що одиниця є самодостатнім числом, аби позначати інваріант значень у межах обраної категорії, а нуль – точка відліку для будь-якого процесу або рівня вияву додаткових показників. Крок 0,5 на вісі Х позначає перехідні значення, які виявляють ознаки обох сусідніх категорій.

Вісь У вказує на інтенсифікацію волевиявлення унаслідок використання мовцем специфічних мовних засобів або появи їх у певній ситуації, яка ще більше уособлює статус мовця або адресата. Просування значень від нуля вгору по вісі У вказує на експресивізацію волевиявлення з дотриманням основних максим кооперації і ввічливості або надання ситуації більшої урочистості чи офіційності. Спрямування волевиявлення вертикально вниз вказує на його можливий вихід у межі конфліктного дискурсу або на порушення (експліцитно виражене або вгадуване з контексту), наприклад, таких основних максим: симпатії, великодушності, схвалення, згоди тощо. Крок 0,5 на вісі У вказує на зростання експресивності, яка призводить до ще більшої пом'якшеності чи підсиленості інваріантного волевиявлення або до його переходу в більш урочисте чи фамільярне тощо. Кожне просування на 1 крок порівняно з попереднім репрезентує появу нового значення у межах категорії.

Отже, нейтральному значенню «порада» відповідають точки (0; 0) на графіку, категоричному «наказ» – (0; 1), а пом'якшеному «прохання» – (0; -1).

Кожна визначена точка мислиться як мікрополе волевиявлення і вважається нами потенційним носієм власної множини підзначень, які не виходять за межі зазначеної «адреси», але можуть використовувати різні за інтенсивністю та сполучуваністю мовні одиниці³.

² Метод моделювання, який застосуємо під час розташування значень у системі координат, на нашу думку, має проілюструвати зміну інтенсивності у всіх напрямках відносно інваріантних показників. За точку відліку (нульову точку) візьмемо *нейтральне волевиявлення (на розсуд адресата)*, відповідно, розгортання інтенсивності вправо від нуля вважатиметься *категоричним*, а вліво — *пом'якшеним* (горизонтальний рух інтенсивності). Вертикальна вісь позначає різну якість підсилення внутрішньої інтенсивності волевиявлення всередині прагматичної групи мовленнєвих актів (вертикальний рух інтенсивності) за допомогою відповідних інтенсифікаторів.

³ У процесі пошуку лексем, які б могли називати мовленнєві дії, марковані волевиявленням, логічно було б відштовхуватися від *компонентного аналізу* і на основі спільності семантики створити групи, які б не тільки відображали категоріальну відмінність між типами (так звану горизонтальну інтенсивність), але й репрезентували вертикальне зрушення інтенсивності у межах класу.

Предметом розгляду даної розвідки є маргінальні (проміжні) типи волевиявлення, які знаходяться між категоричним і нейтральним та пом'якшеним і нейтральним.

Розглянемо складники маргінального типу волевиявлення, який знаходиться між КВ і НВ. Назвемо його квазінейтрально-категоричним (далі КНК), оскільки типи, які реалізуються в цих межах, мають лише умовну нейтральність, будучи носіями відповідних сем, і категоричність, яка проявляється як стимул або результат рішення прийняти чужу волю, без якого всі наступні дії є або можуть бути марними, або ж розглядатимуться як неприйнятні. Група значень КНК розпадається на два самостійні блоки – «дозвіл» і «попередження».

Перша група, об'єднана семою 'дозвіл', є складною з погляду вияву її інтенсивності. Наукові розвідки не доходять спільної думки у справі визначення приналежності *дозволу* до якогось конкретного типу волевиявлення за інтенсивністю. Його вважають категоричним (прескриптивним) МА (ДОРОШЕНКО 1986; ДРІНКО 2005 та ін.), «нейтральним (ШВИДКА 1998) і на перетині між категоричним і на розсуд адресата (нейтральним) (НАРУШЕВИЧ-ВАСИЛЬЄВА 2002). Виникає необхідність і право обрати один із трьох поглядів. Оскільки *дозвіл* є реактивним МА, передбачає наявність користі або відсутність шкоди, яку мовець забезпечує собі дозвільним МА, ми розташуємо його на вісі координат таким чином: (*власне*) *дозвіл* (сюди входить і побутовий, і «робочий» *дозвіл*, які однозначно мають включати у значення сему 'авторитетність мовця', а також ситуативно можуть проявляти значення *зверхнього або прихильного «дозволу-подарунку» владної людини, зволення*) знаходиться на правобічній вісі у точці (0,5; 0).

Експресивними різновидами *дозволу* є *зволення* (як вияв милості, ласки (СУМ 1972: 494)) і *благословення* (як згода, схвалення (СУМ 1970: 194), що дарується адресатові як щедрота; в цьому типі згоди глибоко закодовано і християнські традиції хрещення на прощання перед довгою дорогою чи початком справи, промовляння молитви). Розташуємо їх у точці (0,5; 0,5).

Офіційно-ділові різновиди *дозволу*, характерні переважно для письмового мовлення, також позиціонуємо у точці (0,5; 0,5). З-поміж них яскраво виділяються такі: *затвердження, погодження, схвалення, санкція (санкціонування)*. Ще одним сегментом за цією ж «адресою» в системі координат буде розташовуватися *доручення* (як делегування своїх прав іншій особі на її ж користь; як документ, що «дає кому-небудь право діяти від імені особи, що видала цей документ; довіреність») (СУМ 1971: 381) і *допуск* (як «дозвіл робити що-небудь, займатися чимсь, брати участь у чомусь») (СУМ 1971: 375).

Першим етапом у виявленні складників значення вважатимемо *аналіз словникових дефініцій* – «моделей лексичного значення» (АРБАТСКИЙ 1973: 56), оскільки лексикографами «виконана більша частина роботи по розкладанню змісту на компоненти» (АХМАНОВА 1969: 34).

Другим етапом є аналіз типів волевиявлення, позначуваних обраними лексемами, на тлі категоріальної ситуації волевиявлення, яку створює просторово-темпоральна та міжособистісна характеристика комунікації. Для цього ми скористалися прикладами конкретного уживання лексем та їх дериватів, вибраних методом наскрізної вибірки з художніх, публіцистичних джерел, офіційно-ділових, духовних документів (вміщених у друкованих та Інтернет-ресурсах) та живого мовлення.

Розглядаючи *дозвіл* крізь призму бажання (його ширість, невимушеність), яке М має / не має, виголошуючи його, нам здається логічним виділення ще й такого різновиду, як *вимушений дозвіл*, який розташуємо вертикально вниз від його інваріанту у точці (0,5; -0,5).

Друга група КНК волевиявлення об'єднана семою 'попередження'. Унаслідок більш глибокого аналізу дає інформацію про наявність у ній ще й таких спільних сем, як 'порада' і 'пропозиція', оскільки попереджати, застерігати і навіть погрожувати означає радити або пропонувати звернути увагу на стан речей, вибрати іншу стратегію для дії тощо. Отже, *попередження* і *застереження* (*пересторогу*) ми розташуємо у точці (0,5; 1) як підсилені убік категоричного варіанти *поради* (від якої, на думку Л.В.Фоміної, їх відрізняє повідомлення «адресату деякої нової для нього інформації про можливий несприятливий стан справ» (ФОМІНА 2000: 4), а *погрозу*, яка експлікує обов'язкові негативні наслідки для А (і цим порушує максими ввічливості), у точці (0,5; -1). Водночас згадані волевиявлення проявляють ще й такі значення: 'повідомлення', 'обіцянка негативних наслідків', 'неминучість', 'неприємність', 'прогнозування', 'залякування', 'сингуляризація або альтернативізація наданих адресату виходів із ситуації', а *погроза* передбачає ще й 'агресивність'.

Розглянемо складники маргінального типу волевиявлення, який знаходиться між пом'якшеним і нейтральним волевиявленням. Назвемо його квазінейтрально-пом'якшеним (далі КНП), оскільки типи, які реалізуються в цих межах, мають лише вдавану нейтральність (наприклад, у випадку із *запрошенням* М задовольняє і свої потреби, і потреби А), а також підключає розлогу систему засобів переконання. Група значень КНП розпадається на два самостійні блоки – «запрошення» і «переконання», які можуть співіснувати.

Запрошення, як показує аналіз наукових розвідок, вважається або варіантом *пропозиції* (НАРУШЕВИЧ-ВАСИЛЬЄВА 2002: 7), належачи до нейтральних актів (ШВИДКА 1998: 9), або розглядаються поряд з *проханням* і *клопотанням* (ДОРОШЕНКО 1986: 7). «Словник української мови» подає його з обома цими значеннями [СУМ 1972]. Л.В.Фоміна вказує на зв'язок запрошення з МА *прохання, пропозиції* і *дозволу* (ФОМІНА 2000: 4).

На нашу думку, *запрошення* (можна використовувати назви *закликання, зазивання*) слід все-таки розглядати як маргінальний тип волевиявлення, близький водночас і до пом'якшеного, якщо воно робиться на користь мовця, і як нейтральне, якщо вгадується користь для А, яку останній може і не сприйняти за потрібну. Розташуємо його у точці (-0,5; 0).

Вертикальним, емоційнішим різновидом *запрошення* є *припрошування* (в якому інтенсифікується сема 'домагання'). Воно лише підсилює інваріантне значення, а значить просувається на півкроку вгору на точку (-0,5; 0,5).

Вертикально вниз спускається на півкроку (-0,5; -0,5) *удаване запрошення*, яке порушує максимум симпатії, оскільки, якщо М бажає акцентувати увагу А на небажанні позитивного результату запрошення, експлікує у висловлювання власне ставлення до нього. Наприклад, *Заходьте-заходьте, тут якраз і без Вас ніде яблуку впасти*.

Роль *запрошення, прохання* і навіть *вимоги*, як показують словникові статті (СУМ 1972: 147), може виконувати *заклик*. Лексикографічні джерела вказують на їх семантичний зв'язок із *викликом*, проте його, як окремий МА, розглядатимемо у межах нейтрального волевиявлення як «категоричну, різку пропозицію вступити в боротьбу, поєдинок або дію, спрямовану на те, щоб втягнути у поєдинок» (СУМ 1970: 408). Тобто *виклик* буде позиціюватися нами як такий МА, що втручається в особисту сферу адресата і змушує його часто діяти усупереч власним вподобанням чи користі, аби зберегти реноме.

Порівняно із *запрошенням, закликом* просувається на 1 крок угору, вказуючи на урочистість обстановки, надмірну пафосність, емоційність.

Така дія, як *переконування* (семантичний різновид – *схиляння*), вказує на додаткові ментальні і мовленнєві зусилля з метою повернути А на свій бік, аби він дослухався до *поради* чи *пропозиції* М. Цей спосіб впливу (на відміну від маніпулювання та погрози), знаходиться у межах ввічливого дискурсу, але передбачає різну інтенсивність вияву.

Стратегія *переконування*, на нашу думку, розпадається на 2 підтипи – *умовляння і його заперечний варіант - відмовляння (відраджування)* (в назвах яких проявляються семи 'вплив', 'викликання бажання або небажання діяти певним чином', 'заохочення'), які застосовуються тоді, коли А не відразу підпав під вплив М, не зацікавився чи не вразився важливістю ситуації. Розташуємо їх у точці (-0.5; 0.5). Додатковим типом волевиявлення є *запевнення (=завіряння)* – твердження, висловлене з метою переконати кого-небудь у чомусь (СУМ 1972: 51, 248). Його розглядатимемо у межах складних МА як засіб підсилення. Як вважає Л.В.Фоміна, він використовується М тоді, коли А «за якихось підстав не буде схильний виконати прохання», матиме сумніви (ФОМІНА 2000: 8). Ще одним допоміжним актом, на думку дослідниці, є акт *виправдання*, в якому М «намагається переконати в позитиві власних дій» (ФОМІНА 2000: 8). Акти *запевнення і виправдання* є за формою констативними.

Емоційним дзеркальним відображенням *умовляння / відмовляння* з вертикальним спрямуванням вниз можна вважати *підмовляння (під'юджування)*, які відображають методичне схиляння А у бік нестандартних або заборонених дій, до чогось підступного (СУМ 1975: 457). Розташовуємо його у точці (-0,5; -0,5). Ще на півкроку вниз просувається *підбурювання*, яке розглядатимемо як негативне дзеркальне відображення *заклику*, як викликання протесту, незадоволення, налаштування когось проти кого-, чого-небудь, як негативний вплив (СУМ 1975: 401).

Зрозуміло, що, обираючи назви для згаданих вище МА волевиявлення, ми скористалися словниковими дефініціями, які в собі часто можуть нести відтінки. Отже, з практичних міркувань, зупиняємося на тих значеннях, які вигідно характеризують відповідний тип мовленнєвого впливу.

Оскільки «переконувати» – «доводити що-небудь комусь, змушувати когось повірити у щось, погодитися з ким-, чим-небудь» (СУМ 1975: 201] – один із способів вплинути на людину, а сам процес переконання не завжди прозорий, а може мати і приховані «рифми» сугестивних, маніпулятивних тактик, то носіями цієї семи та додаткової 'уведення А у потрібний для М стан' вважатимемо *заколусування: Баю, баю, басчки, Засинайте, діточки; Синку*

маленький, Донецко рідненька, Нічка прийшла, Спатовки пора (з колискової пісні), *утішання* як допомога кому-небудь позбутися суму, неспокою, хвилювання шляхом умовляння (СУМ 1979: 513), *заспокоєння* як послаблення чужого переживання (СУМ 1972: 325); очевидно, що дана лексема включає ще і значення 'утихомирювати' (СУМ 1972: 325), але такий тип волевиявлення містить більшу категоричність, *підбадьорювання* як заохочення до яких-небудь дій, вчинків, рухів, висловлювань (СУМ 1975: 394), які розташовуються у точці (-0,5; 0,5) як різновиди *вмовляння*.

Заохочення вважатимемо супровідним актом, який виступає аргументом для продовження чи розпочинання або припинення дії. Наприклад, *заспокоєння + заохочення*: «*Цить, не плач. Спечемо калач, медом помажемо, тобі покажемо, самі з'їмо, а тобі не дамо!*» (з дитячої примовки).

Серед розглянутих вище мовленнєвих актів маргінальних типів волевиявлення спостерігається асиметрія можливостей перформативної індикації. Квазінейтрально-категоричне, яке розпадається на дозвільні і застережні МА, таким чином проявляє себе з погляду наявності перформативних індикаторів:

Дозвіл: Дозволю розбудити, як тільки захочеться (Андрухович Ю., *Дванадцять обручів*). *Вимушений дозвіл* реалізується з допомогою часток типу *та, вже* тощо, які додаються до перформативного дієслова: *Та дозволяю вже*; або до форми наказового способу, що виводить засоби поза межі експліцитного перформативу. *Зволення* не має власного перформативного дієслова і передається за допомогою *дозволю + вказівка* на особливий статус мовця або ситуацію: *Синку, можеш сьогодні трішечки порушити режим, дозволяю*, - *прорік великодуш Гестапо* (Денисенко Л., *Сарабанда банди Сарі*). *Благословення*: *Благословляю вас, діти мої, моїм отецьким благословенням* (Смолич Ю., *Мир*); *Благословляю твою сваволю* (Стус В., *Уже Софія відступеніла*). *Затвердження*: *Він сам перехрестив вирок криваво-червоном написом: «Затверджую!»* (Загребельний П., *Добрий диявол*). *Санкція*: *Тому я не тільки санкціоную вашого "Діогена", а й прошу не скупитися на гроші* (Зима О., *День на роздуми*). *Схвалення, погодження і затвердження* найчастіше зустрічаються у вигляді реквізитів документів, які виконують відповідні функції: *схвалюю* (<http://new.avia.gov.ua/uploads/documents/8199.pdf>), *погоджую, затверджую* (http://www.brusyliv-rda.gov.ua/brusyliv_rda/departments/polozhen-pya_2.pdf). *Допуск: Допускаю Вас до виконання обов'язків*. *Доручення: Я, Савенко Петро Іанович, доручаю Проню Миколі Ігоровичу отримати <...>*.

Другий підтип КНК волевиявлення реалізується значно меншою кількістю перформативів.

Попередження: Попереджаю: це звичайнісінька фотокопія, яких можна зробити скільки завгодно (Дашкієв М., *Загибель Уранії*). *Застереження: Застерігаю: мій обід коштуватиме дорого, бо апетит у мене великий* (Дашкієв М., *Нащадок Мафусаїла*). *Погроза* не реалізується з допомогою перформативного дієслова *погрожую*, оскільки мовець не повинен розкривати свої негативні наміри адресатові, називаючи тип конфліктного волевиявлення (аби не вчинити «ілокутивне самовбивство», за З.Вендлером). Роль перформативів виконують дієслова *гарантую* і *обіцяю*, а також *попереджаю* з експліка-

цією негативних наслідків: *Я вам гарантую таке, що не приснитесь в найкошмарнішому сні!* (Загребельний П., Попіл снів); *Це я тобі обіцяю, мерзотник ти й гад* (Денисенко Л., Корпорація ідіотів); *Попереджаю: крок уліво, крок управо – і амба!* (Багрянний І., Людина біжить над прірвою). Також у якості напівперформативних дієслів зі значенням попередження, застереження чи погрози можуть уживатися й такі, як *кажу, говорю: Кажу Вам, це підробка, не купуйте!* Роль перформативних індикаторів можуть виконувати і розщеплені структури на зразок: *даю дозвіл / допуск / гарантію; полишаю право.*

Набагато менш чисельними є перформативні засоби квазінейтрально-пом'якшеного волевиявлення. Очевидно, причиною є специфіка мовленнєвих актів, які передбачають додатковий маніпулятивний вплив або вище за норму втручання у сферу переконань і рішень адресата. Тому лише *запрошення і заклик* мають експліцитні перформативні індикатори: *Я запрошую тебе до себе* (Бойчук Б., Аліній і його наречена); *Але я закликаю вас не до сумувань, а до серйозності або ще точніше: хочу од вас високої гідності* (Загребельний П., *Переходимо до любові*).

Наявність у семантиці дієслів *умовляти, відмовляти, заспокоювати, заклинувати, підбадьорювати, утішати* багатократності дії є причиною унеможливлення їх перформативного уживання.

Отже, у ході дослідження було виявлено основні та конотативні типи МА у межах квазінейтрально-категоричного та квазінейтрально-пом'якшеного волевиявлення та зроблена спроба розташувати їх у системі координат з огляду на інтенсивність вияву.

До КНК волевиявлення зараховуємо такі МА: *дозвіл* (0,5; 0), *зволенья, благословення* (0,5; 0,5); *затвердження, схвалення, санкція* (санкціонування), *погодження* (0,5; 0,5); *вимушений дозвіл* (0,5; -0,5); *попередження, застереження* (0,5; 1); *погроза* (0,5; -1).

У КНП волевиявлення входять такі МА: *запрошення* (-0,5; 0); *припрошування, відмовляння, умовляння* та його більш експресивні різновиди: *заколинювання, підбадьорювання, утішання, заспокоювання* (-0,5; 0,5); *удаване запрошення* (-0,5; -0,5); *відмовляння* (-0,5; -0,5); *заклик* (-0,5; 1); *підбурювання* (-0,5; -1).

Серед експліцитних перформативних засобів вказаних типів волевиявлення налічується 12 для КНК + 2 напівперформативних дієслова і 2 для КНП.

Перспективним бачимо продовження теми у вигляді аналізу мінімальних моделей з ядром-перформативним дієсловом, а також їх модифікацій та трансформацій.

Бібліографія

- АРБАТСКИЙ, Д.И. (1973): "О специфике семантического определения и его функциональных типах", *Вопросы языкознания*, 5, с. 50-59.
- АХМАНОВА, О.С. (1969): *Основы компонентного анализа*, Изд-во Моск.ун-та, Москва.
- БАЛАНДИНА Н.Ф. (2002): *Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті*, АСМІ, Київ.

- БЕРЕЖАН, Л.В. (1997): *Категорія спонукальності в сучасній українській мові*, автореф. дис. канд. філол. наук, Івано-Франківськ.
- ГУЦАЛ, Н.А. (2009): *Семантико-прагматические и дискурсивные характеристики речевого акта «вызов»*, автореф. дисс. канд. філол. наук, Волгоград.
- ДОРОШЕНКО, А.В. (1986): *Побудительные речевые акты и их интерпретация в тексте (на материале англ. языка)*, автореф. дис.канд. філол. наук, Москва.
- ДРІНКО, Г.Г. (2005): *Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах*, автореф. дис. канд. філол. наук, Донецьк.
- ЖУЧКОВ, Д.О. (2008): “Речевой акт угрозы как объект прагмалингвистического анализа”, *Теоретические и прикладные аспекты описания языка и межкультурной коммуникации*, Вып. 2, Воронеж, с. 262–272.
- ИЗОТОВ, А.И. (2005): *Функционально-семантическая категория императивности в современном чешском языке в сопоставлении с русским*, L. Marek, Brno.
- КУЛИКОВА, В.Г. (2001): *Структура спонукальних мовленнєвих актів сучасної французької мови (комунікативно-прагматичний аспект)*, Дис. канд. філол. наук, Київ.
- МЯСОСДОВА С.В. (2001): *Категорія спонукування і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови*, автореф. дис.канд. філол. наук, Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди, Харків.
- НАРУШЕВИЧ-ВАСИЛЬЄВА О. В. (2002): *Категорія спонукальності у прагмастилістичному аспекті*, Автореф. дис. канд. філол. наук, Одеса.
- РЯБОКІНЬ, Г.Л. (2004) “Під кутом зору прагмалингвістики: Досліджуючи особливості британського парламентського дискурсу”, *Іноземні мови в навчальних закладах*, Вип. 3, Педагогічна преса, Київ, с. 158–165.
- СУМ (1970-1980): *Словник української мови*; в 11 т. / [редкол.: І.К. Білодід (головний редактор) та ін.], Наукова думка, Київ.
- ФИЛАТОВА Е.А. (1997): *Побудительные высказывания как речевые акты в современном русском языке*, дис. канд. філол. наук, МГУ, Москва.
- ФОМІНА, Л.В. (2000): *Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу*, Автореф. дис. канд. філол. наук, Харків.
- ШВИДКА Н.В. (1998): *Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукальності, функції*, автореф. дис. канд. філол. наук, Харків.
- ШМЕЛЕВА, Е.А. (1990): “Разрешение и запрещение как побудительные речевые акты”, *Функционально-типологические аспекты анализа императива*, 2, Москва, с. 66-71.